

А. М. ЕРМАКОВА

г. Гомель, УА “Гомельскі дзяржаўны
ўніверсітэт імя Ф. Скарыны”

ВЫРАЖЭННЕ НАЦЫЯНАЛЬнай КАРЦІНЫ СВЕТУ Ў ПАЭТЫЧНЫМ ТЭКСЦЕ

У артыкуле разгледжана моўная рэалізацыя канцэпту лёс у паэтычных тэкстах Р. Барадуліна. Канцэпт лёс уваходзіць у ядро нацыянальнай і індывідуальнай свядомасці, з’яўляецца адным з найважнейшых элементаў нацыянальнай карціны свету. Ён уяўляе сабой ключавы і ўніверсальны канцэпт, які перадае спецыфіку ладу жыцця і мыслення народа. У артыкуле звернута ўвага на геіштальты канцэпта лёс як на вобразы зместу канцэпта.

Несмотря на все невзгоды,
преклонный возраст и величие
души заставляют меня сказать,
что все хорошо.
Эдип

Усё добра... Свет для нас такі, якім мы яго бачым...

Вынікі ўспрымання жыцця адлюстроўваюцца ў выглядзе асэнсаванай карціны свету ў свядомасці чалавека, а мова выступае як частка кагнітыўнай сістэмы, пасродкам якой ажыццяўляецца “выхад чалавека ў свет”. Пабудова кагнітыўнай мадэлі прадугледжвае разгляд нацыянальнай мовы як псіхалагічнай і ментальнай з’явы.

Карціна свету – цэнтральнае паняцце канцэпцыі чалавека, якое як ідэальнае ўтварэнне выражаецца знакавымі формамі, напрыклад, такой, як натуральная мова. Менавіта мова дае магчымасць рэканструкцыі свядомасці.

Кожная мова мае асабістую карціну свету, свой космас паняццяў і мысленчых форм. Тэрміны “ўнутраная форма” і “моўная карціна свету”, зыходзячы з канцэпцыі Гумбальта, сінонімы, бо вучоны інтэрпрэтаваў унутраную форму мовы як светабачанне, заключанае ў мове. Кожная мова ў любым са сваіх станаў утварае цэлае пэўнага светабачання, утрымлівае ў сабе выражэнне ўсіх уяўленняў, якія нацыя складае аб свеце [1].

Паэтычны свет, па меркаванні Ю. М. Лотмана, з аднаго боку, уяўляе сабой мадэль рэальнага свету, а з другога боку, складаным чынам суадносіцца з ім. Паэтычны тэкст – гэта дыялектычны механізм пошуку ісціны, тлумачэння акаляючага свету і арыенціроўкі ў ім. “Мэта паэзіі не ў пошуку асаблівых прыёмаў, а ў пазнанні свету і зносінах паміж людзьмі, самапазнанні, самапабудове чалавечай асобы ў працэсе самапазнання і камунікацыі. У канчатковым выніку мэты паэзіі супадае з мэтай культуры ў цэлым” [2, с. 131].

Чым свядомей індывід карыстаецца мовай у адпаведнасці са сваімі ўнутранымі і знешнімі патрэбамі, тым мацней уплывае мова на яго мысленне. Мысленне падключае свядомасць, з якой непасрэдна звязана самасвядомасць чалавека, самасвядомасць, у сваю чаргу, уключае мову ў свядомасць супольнасці... Самасвядомасць – адна з уласцівасцяў этнічнай культуры [1].

...Яго змарнелы твар ледзь адрозны ад каменя! Я бачу гэтага чалавека (Сізіфа), які спускаецца цяжкім, але роўным крокам да пакут, якім няма канца. У гэты час разам з дыханнем да яго звяртаецца свядомасць, незваротная, як яго бедствы.

Гэты міф трагічны, паколькі яго герой надзелены свядомасцю. Пра якую кару магла б ісці размова, калі б на кожным кроку яго падтрымлівала надзея на поспех? Сённяшні рабочы жыве так усё сваё жыццё, і яго лёс не менш трагічны... [3, с. 306].

Што ж гэта за свядомасць такая, што ўносіць у чалавечы існаванне адчуванне абсурднасці і трагізму?

Тлумачальныя слоўнікі інтэрпрэтуюць слова наступным чынам:

1. Працэс адлюстравання рэчаіснасці мозгам чалавека, што ўключае ўсе формы псіхічнай дзейнасці і абумоўлівае мэтанакіраваную дзейнасць чалавека.

2. Успрыманне і разуменне навакольнага, уласцівае чалавеку.

3. Здольнасць правільна разумець і ацэньваць з’явы жыцця, вызначаць свае адносіны да рэчаіснасці. [4, с. 97].

Атрымліваецца, што здольнасць адлюстроўваць рэчаіснасць, робіць жыццёвы шлях чалавека трагічным? Як стасуюцца адчуванне абсурднасці жыцця і магчымасць шчасця?

Ці можна знайсці адказы на падобныя пытанні?

Адлюстраваная рэчаіснасць выяўляецца праз нацыянальную канцэптасферу. Нацыянальны канцэпт – самая агульная, максімальна абстрагаваная ідэя прадмета. Пры ўсёй абстрактнасці

яна канкрэтна рэпрэзентавана ў нацыянальнай мове, прадстаўлена ва ўсёй сукупнасці валентных сувязей.

Канцэпт *лёс* з'яўляецца адным з найбольш важных у ментальнай прасторы. Ён уяўляе сабой ключавы і ўніверсальны канцэпт, які перадае спецыфіку ладу жыцця і мыслення народа.

Разуменне лёсу як вышэйшай сілы знайшло адлюстраванне ў тлумачальных слоўніках:

1. Ход падзей, якія складваюцца незалежна ад волі чалавека; збег акалічнасцей. 2. Доля. 3. Развіццё чаго-н.; далейшае існаванне, будучыня. [5, с. 41].

Як бачым, прадстаўлены аб'ект не існуе ў эмпірычным вопыце як рэальнасць, ён мае шмат абліччаў і адпаведна інтэрпрэтацый. Для апісання канцэптаў уведзена паняцце гештальта абстрактнага імя, гештальт – вобраз зместу знакаў. Мова мастацкага тэксту вобразная па сваёй сутнасці і дае магчымасць прасачыць гештальты канцэпта.

Паспрабуем вылучыць гештальты, што дазваляюць бачыць канцэпт *лёс* скрозь прызму іншых, у большай ступені зразумелых з'яў. Матэрыялам для даследавання паслужаць паэтычныя тэксты Рыгора Барадуліна.

1. Лёс – асоба:

Хоць лёс адвернецца спіною [6, с. 14];

Шаноўны спадару Лёсе, / Нікому ў жыцці яшчэ / Цябе абыйсці не ўдалося, / Пакуль несупыннасць цячэ [6, с. 257].

У моўнай свядомасці беларуса лёс ёсць, ён рэальны, бо чалавек можа адчуць яго асаблівасці, праявы. Лёс у тэкстах паэта ўяўляецца як асоба, прычым значна мацнейшая за чалавека. Супрацьстаяць яму няма сэнсу.

2. Лёс – крыж:

Мы нясем свой крыж на канаваны, / Хто плячо падменіць, / Не чакаем. / Як ні душаць нас, мы не знікаем. / ... / Трэба – / Самі зробімся крыжамі, / ... / У нябёсах душаў і ў пагледах / Беларусь – / Наш крыж на канаваны... [6, с. 149];

Крыж – спынены вятрак / І ўсмешка руху, / ... / Крыж – скачанелы птах / І ўзмах сумневу, / ... / Крыж – гэта мы, / Што ўсё ўхانیць хацелі / І нецярыліва рукі развялі. / Але здранцвелі й ценямі ў былі, / Дрыжэць мем / Над сваёй глухой пасцеллю [6, с. 182].

Несці свой крыж – справа складаная і непазбежная.

3. Лёс – шлях:

Есць Млечны шлях / І – Плечны шлях: / У космасе бяды /

Матулі / Зярняты неслі ў хатулях, / І немаўлят. / І шлях той гнулі / Адчай сляпы, відушчы страх, / І ўсемагутная хвароба. / Шлях Млечны – / Вечны зорны прах. / Шлях плечны / Нянчыць хлебароба [7, с. 250].

Плечны шлях у адрозненне ад Млечнага пазбаўлены вышыні і рамантызму, ён – штодзённая праца, яго цягне чалавек на сваіх плячах.

4. Лёс – доля:

Ані здярэш, як з дрэва кару, / З сябе наканаваную кару. / Падзякуй звышняму Гаспадару / За тую іскрынку жывога пажару, / Што запалала ў табе агнём / І немай жарсці й адчаю глухога. / Ідзі за лёсам, / Як цень за днём, / Каб не ўтравела / Сцежка да Бога! [6, с. 12].

І зморшчынкамі на тваім ілбе / Праклала сцежкі доля незямная. / Яна падказвае тваёй зямной / Азяблай долі, / Як плягваць мрою. / Душа жыве забытаю манюю, / Дрыжыць над кожнай звычкаю старой [6, с. 148].

Лёс чалавека невыпадковы, ён ім надзелены, лёсу трэба павінавацца. Сваю долю чалавек атрымлівае ад нараджэння, яе нельга пазбегнуць

5. Лёс – выпрабаванне:

Дзеці застаюцца, / Каб бацькам / Болю і бяды не стала меней. / Іржавець старым, / Як тым цвікам, / Што жыццё трымае / Мокрай жменяй. / ... / Застаюцца дзеці ды сябры, / Покуль застаемся мы сабою. / Доля ўсё ўглядаецца савою, / Дзе аплакаць / Дрэва без кары... [6, с. 17].

Чалавек павінен вытрымліваць удары лёсу, не быць слабым, не даць яму магчымасці сябе “аплакаць”.

Атрымліваецца, лёс – фатум, непазбежнасць, наканаванасць, якой нельга супрацьстаяць; яго ўдары трэба цярдліва вытрымліваць, не крыўдаваць, калі адвернецца спінай.

Чалавеку цяжка, жыццё яго напоўнена пакутай. Ён – Сізіф, “які спускаецца цяжкім, але роўным крокам да пакут, якім няма канца. У гэты час разам з дыханнем да яго вяртаецца свядомасць, непазбежная, як яго пакута... Сізіф, пралетар багоў ведае аб бясконцасці сваёй сумнай долі; аб ёй ён думае падчас спуску. Яснасць бачання, якая павінна была быць яго пакутай, ператвараецца ў перамогу” [3, с. 312].

6. Лёс – будучыня, развіццё:

Калі рака разважліва глыбее, / Бліжэюць і цяплеюць берагі, /

І час вяртае / На свае кругі / Пазычаныя раніцай надзеі, / Тады вавёркай / З цеснага дупла / Душа захоча / Выскачыць на волю – / Пачуць нарэшце / І пабачыць долю, / Прымерыцца / Да новага жытла” [6, с. 110].

Прыходзіць усведамленне, што лёс не толькі фатум, але і развіццё, далейшае існаванне, будучыня.

Апосталам балюча на зямлі, / Балюча й за бязмозглых, і за мудрых. / Як зняць з плячэй з бядою хатулі? / Хто лёс праспаў свой, / Як спытаць, чаму дрых? [6, с. 147].

Чалавек можа зразумець, усвядоміць свой лёс і дабіцца самарэалізацыі. Падобная жыццёвая пазіцыя патрабуе вельмі высокай ступені адказнасці, гатоўнасці прыняць усё, праз што дзевяцца прайсці на шляху да мэты:

Ці зважае на брэх прарок, / Што прышоў ратаваць ад аблуды, / ... / Ці зважае на смех прарок, / Што прышоў разбудзіць сумленне, / ... / Ці зважае на гнеў прарок, / Што прышоў разняволіць волю” / За прарокам / Наколькі сілы / След у след ідуць небасхілы [6, с. 146].

Той, хто прышоў ратаваць, разбудзіць, разняволіць, будзе асмеяны, выслухае брэх і вытрымае гнеў. Аднак яго намаганні не марныя. За яго ўпэўненай хадой ледзь паспяваюць небасхілы.

7. Лёс – вяршыня, гара

Ці ў радасці згары / Ці счакні ад адчаю, / Адчуй адно: / Ідзеш з гары. / Твой смутак залачае... / Ужо заняўся веташок / На макаўцы віхрастай. / Забудзь стажок / І муражок / І ў сад чужы не шастай! / І сам сваім гадам / Гадзі, / Яны – як тыя госці. / А вёскі ўсё часцей, / Глядзі: / Пагосцішча, / Пагосце. / Яшчэ тваю сасну / Піла / Не кроіць на цалёўкі. / Узмах вясла, / Узмах крыла. / Чакае ўзмах рыдлёўкі... / Зняверцу-роспач пратуры: / Азёрна, / Борна, / Гайна! / Далёка бачыў на гары – / Ідзі з гары спакойна [7, с. 300].

Той, хто дасягнуў вышыні, можа быць спакойным: прадвызначэнне выканана.

Адной барацьбы за вяршыню дастаткова, каб запоўніць сэрца чалавека.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1 Гумбольдт, В. фон. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества / В. фон Гумбольдт // Избранные труды по языкознанию – М.: Прогресс, 1984.

2 Лотман, Ю.М. Анализ поэтического текста: Структура стиха / Ю. М. Лотман // О поэтах и поэзии – СПб: Искусство, 1996. – С. 18-252.

3 Камю, А. Миф о Сизифе. Эссе об абсурде / А. Камю // Сумерки богов – М.: Политиздат, 1989. – 398 с.

4 Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5-ці т. Т. 5. Кн. 1. С – У. – Мн.: выдавецтва “Бел. Сав. Энцыклапедыя” імя П.Броўкі, 1982. – 663 с.

5 Тлумачальны слоўнік беларускай мовы: У 5-ці т. Т. 3. Л – П. – Мн.: Гал. Рэд. Беларус. Сав. Энцыклапедыі, 1979. – 672 с.

6 Барадулін, Р. Калі рукаюцца душы... / Р.Барадулін, В. Быкаў – Мінск: ГА БТ “Кніга”, 2003. – С.344 с.

7 Барадулін, Р. Руны перуновы / Р.Барадулін // Выбраныя творы – Мн.: Радыёла-Плюс, 2006. – 496 с.

The article considers the linguistic realization of the concept of destiny in the poetic texts of R. Baradulin. The concept of destiny is at the core of national and individual consciousness, is one of the most important elements of the national picture of the world. It is a key and universal concept that conveys the specifics of the way of life and thinking of the people. The article draws attention to the gestalts of the concept of destiny as to the images of the content of the concept.

УДК 821.161.2

А. В. ЗЕМЛЯНСКАЯ, А. Н. ЗЕМЛЯНСКИЙ

м. Мелитополь, Украина,

Мелитопольский государственный педагогический университет имени Богдана Хмельницкого

**ДИАЛЕКТИКА ДУХОВНОГО И ТЕЛЕСНОГО
В ЖЕНСКИХ ОБРАЗАХ РОМАНА П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО
“ТЫСЯЧЕЛЕТНИЙ НИКОЛАЙ”**

В статье рассматриваются женские образы романа П. Загребельного “Тысячелетний Николай” в аспекте единства и противоборства в них духовного и телесного. Подчеркивается, что только гармония этих двух составляющих в сущности личности позволяет ей достичь истинности бытия. Доказано, что именно